

RELIGĪSKO SVĒTKU NORISES LATGALĒ 1944. – 1960. G.

Abstract

Religious festivals in Latgale from 1944 till 1960

Festivals is one of the cultural values, which gives the opportunity for people to feel themselves mentally fulfilled and to share it with neighbouring, feeling togetherness.

After the World War II, when the Baltic States were reoccupied and repeatedly became a part of Soviet Union, also the flow of religious festivals changed.

Research of the Daugavpils Zonal State Archive documents and press materials testify that the Soviet power was directed to force out religion and thereby also the traditions of celebration the religious festivals from peoples' consciousness by outdoing it and by imposing belief in socialist order. It mainly was expressed by antireligious propagation and fight against "religious preconceptions". Inhabitants were "accustomed" to new festivals and wherewith to a new system of values, which was in conflict with religion. In that way the religious festivals were not accepted from the authorities' side, but spoken sources witnesses that the religious traditions, maintained for a long time, could not disappear momentarily and the Soviet power, which tried to force out and exterminate these traditions, failed to do it.

Atslēgas vārdi: Padomju vara, Latgale, reliģiskie svētki

Laiks caurvij un ierobežo cilvēka dzīvi, tā plūduma sakārtošanai cilvēks ieviesis svētkus, ar kuru palīdzību viņš koordinē savas darbības. Svētki ir viena no kultūras vērtībām, kas cilvēkiem dod iespēju justies garīgi piepildītiem un dalīties tajā ar apkārtējiem, radot kopības sajūtu.

Pēc Otrā pasaules kara, kad Baltijas valstis tika reokupētas un atkārtoti nonāca Padomju Savienības sastāvā, izmaiņas skāra arī svētku norises, to attīstība notika komunistiskās ideoloģijas gultnē. Reliģiskie svētki neatbilda komunistiskās ideoloģijas nostādnēm tādējādi vara šīs tradīcijas centās izstumt un izskaust no cilvēku apziņas. Iedzīvotājus „pieradināja” pie jauniem svētkiem un līdz ar to arī pie jaunas vērtību sistēmas, taču ilgu laiku piekoptās reliģiskās tradīcijas nevarēja izzust vienā acu mirklī.

Historiogrāfijas avotos; tieši vēsturnieku un etnogrāfu darbos par reliģiskajiem svētkiem var atrast ļoti maz informācijas vai arī to problemātika vispār nav skarta. Taču galvenā tēze, kas dominē ir tāda, ka jaunie padomju svētki bija pretrunā ar reliģiju un tradīciju, līdz ar to vara centās emocionāli ietekmēt cilvēkus, izskaužot reliģiskās tradīcijas (Рольф 2009 : 100); (Vilks 2003 : 135); (Latvijas.. 2005 : 376); (Cimermanis 1987 : 7); (Zavarina 1970 :200).

Vērtīgs materiāls tika gūts no Daugavpils Zonālā Valsts arhīva dokumentiem, tas ir, Daugavpils, Krāslavas un Preiļu rajona izpildkomiteju Kultūras nodaļu lietas. Kā arī tika pētīti periodiskās preses materiāli: „Komunisma ausma”, „Padomju Daugava”. Viennozīmīgi negatīva attieksme pret reliģiskajiem svētkiem ir sastopama gan dokumentos, gan arī preses materiālos.

Vēsture nav tikai atsevišķi notikumi, struktūras vai uzvedības paraugi, bet svarīgi ir tas, kā notikumi tiek fiksēti atmiņā un pārdzīvoti iztēlē (Томпсон 2003: 165). Par to ļauj spriest mutvārdu vēstures avoti. Tie paver iespēju ieskatīties reliģisko svētku norisēs caur aculiecinieku stāstīto, tādā veidā izzināt viņu skatījumu, izjūtas, emocionālos pārdzīvojumus un attieksmi pret šiem notikumiem. Apskatāmās tēmas ietvaros tika izmantoti mutvārdu vēstures avoti – cilvēku atmiņas – dzīvesstāsti no Daugavpils Universitātes Mutvārdu vēstures centra avotu krājuma (turpmāk – DU MVC). Kopumā teicēji svētkus vērtē kā pozitīvu parādību, kas ir atelpas brīdis no ikdienas problēmām.

Padomju vara, kura bija izvirzījusi utopisku mērķi – uzcelt komunismu jeb paradīzi zemes virsū, turklāt reliģijai tur nebija vietas, bija vērsta uz „tūlītēju” cilvēka pasaules ainas pārkārtošanu. Tādēļ tā veica attiecīgos pasākumus. Ļoti aktīvi tika propagandēta antireliģiskā nostāja un cīņa pret reliģiskajiem „aizspriedumiem” (DZVA, 859. f., 1. apr., 51. l., 22. lp.). Tā norisinājās un tika veikta dažādās sabiedriskās iestādēs, kur galveno lomu ieņēma tieši kultūras iestādes, jo tās apmeklēja lielākā ļaužu masa un tas bija vērsts uz to, lai antireliģiskā propaganda „nonāktu” līdz katram cilvēkam.

Kā viena no tādām kultūras iestādēm, kur tika veikta antireliģiskā propaganda bija muzeji, piemēram, Rīgas vēstures muzeja (arī Latgales pilsētu muzejos) viens no uzdevumiem bija parādīt uz muzejisko materiālu pamata reliģijas antizinašisko būtību, tās šķirisko raksturu un reakcionāro lomu tautas vēsturē. Būtiski, ka tika rīkotas apmeklētāju tikšanās ar bijušajiem ticīgajiem un no amata atteikušajiem garīdzniekiem (DZVA, 859. f., 1. apr., 16.l., 125. lp.). Tas norāda uz propagandas nolūkiem „nest apskaidrību” tautai un attālināt to no reliģijas, kā arī parādīt kā piemēru tieši garīdzniekus, kas ir piedzīvojuši „apskaidrību”.

Tika rīkoti arī antireliģiskie vakari (DZVA, 570.f., 1. apr., 53. l., 7. lp.). Tā bija „zinātniski izglītojošā” propaganda un parasti tika organizētas lekcijas, kā arī dažādas pārrunas (DZVA, 292. f., 1. apr., 15. l., 1. lp.). Mērķis bija pārliecināt cilvēkus par reliģijas nezinātnisko būtību.

Presē plaši tika publicēti raksti par reliģiskajiem ticējumiem, kuros uzsvērts, ka reliģiskās tradīcijas ir konservatīvs spēks, tas neļauj cilvēkam atbrīvoties no vecajiem uzskatiem (Komunisma... – 9.01.1958.). To vietā viņi piedāvā zināšanas, kas atbrīvo cilvēkus no reliģiskajiem ticējumiem un norāda ceļus pasaules izzināšanai un pārveidošanai (Komunisma... – 11.01.1958.). Par reliģiskajiem svētkiem presē uzsvērts, ka to svinēšana nozīmētu atgriešanos pie vecajām tradīcijām, proti, ekspluatatoru iekārtas (Komunisma... – 20.02.1958.). Tas parāda, ka komunistiskā ideoloģija bija pretrunā ar reliģiju. 1958. gada 8. aprīlī tika publicēts raksts „Kas ir lieldienas?”, kurā uzsvērts, ka vēstures zinātne noteikti

pierādījusi, ka Kristus nekad nav dzīvojis, tātad nav miris un, saprotams, nav augšāmcelies. Šie svētki jau tika svinēti vēl tālā pagātnē, kad cilvēks atradās uz ļoti zemas attīstības pakāpes (Komunisma... – 8.04.1958.). Vairākiem rakstiem ir viens un tas pats saturs, tikai ar nelielām izmaiņām, piemēram, ka baznīca cenšas atturēt darbaļaudis no šķiru cīņas, tai ir reakcionāra tendence, reliģija padara cilvēkus garīgi nabadzīgus un, visbeidzot, tā ir māņticība (Padomju... – 30.01.1958.). Iznīdējot daudzus „vecos” svētkus, padomju vara centās ielikt tautas apziņā jaunos. Tiek uzsvērts, ka padomju tautai ir savi lieli dzīvi apliecinātie svētki, ar kuriem atzīmē reālus, patiesus notikumus darbaļaužu atbrīvošanās cīņas vēsturē. Tie nostiprina gribu cīnīties, mobilizē un iedvesmo padomju ļaudis jaunu uzvaru izcīņai komunisma celtniecībā (Padomju... – 30.01.1958.). Varētu domāt, ja tik aktīvi izvērta propagandu pret reliģiskajiem svētkiem, iespējams, tie tautā vēl joprojām tika svinēti. 1958. gadā ir teikts, ka reliģiskie svētki mūsu zemē ir zaudējuši savu agrāko ietekmi sabiedrībā. Padomju cilvēku lielākā daļa tagad pilnīgi atbrīvojušies no reliģijas (Padomju... 19.04.1958). Daļēji tas varētu atbilst taisnībai, reliģiskie svētki netika atzīti no varas puses, bet vai tie tik tiešām netika svinēti tautā?

Padomju vara, iznīdējot reliģiskos svētkus, centās tos izspiest no cilvēku apziņas. Antireliģiskā nostāja tika plaši propagandēta presē, kas bija pieejama visiem; lai efektīvāk tas iedarbotos uz cilvēka apziņu, tika rīkoti antireliģiskie vakari. Vajadzēja pārliecināt cilvēkus par reliģijas nezinātnisko būtību. 1960. gadu Krāslavas rajona Kultūras nama direktors Edmunds Gekišs, atceroties par šādiem pasākumiem, stāsta: *Bij antireliģiozie vakari, atnāk cik cilvēku, jā! Un sievietes sēž, domā, kaut ko uzzināt, zini, kaut ko arī par reliģiju, uzzināt [...] labi. Kas bija ar Luteru, pieņemsim, kad, kur, kas ar viņu kopā dzīvoja* (DU MVC : 12). Var domāt, ka šāda veida pasākumus apmeklēja lielākoties ziņkāres pēc, nevis aiz antireliģiskās pārliecības. Taču nevar izslēgt domu, ka šāda veida vakari varēja ietekmēt cilvēkus, īpaši jaunāko paaudzi. Tie cilvēki, kas tautai propagandēja antireliģisko nostāju un darbojās kā sociālisma nesēji, patiesībā tādi bieži vien nebija, piemēram, jau minētais Krāslavas Kultūras nama direktors, 20. gs. 60. gados rīkojot antireliģiozos vakarus un aģitējot pret ticību, patiesībā reliģiju nenoliedza. Formāli viņš nedrīkstēja būt saistīts ar reliģiju un piekopt reliģiskās tradīcijas: *Kaut es nedrīkstēju, man par to šaubu nav, ka man ar reliģiju nevar būt i pat [nekas kopīgs], skaidrs, ka baznīcā es nestaigāju* (DU MVC : 12). Taču ģimenes lokā, aiz cieņas pret māti un viņas vērtībām, viņi šos svētkus svinēja. Stāstot par to, viņš uzsver: *Bet mēs vienalga gājām visu laiku apsveikt viņu (māti) svētkos. I Lieldienās i Ziemassvētkos. Atnākam un viņa bij laimīga, ka viņai tas galvenie svētki, a pārējie - tikai svētki – var ieraut. Bet šos svētkus mēs svinējām vienmēr* (DU MVC : 12).

Svarīgi atzīmēt, ka daudziem 1920./30. gados dzimušiem, tieši reliģiskie svētki bija galvenie arī padomju laikā.

Padomju gados vara izmantoja dažādas metodes, lai izskaustu reliģiju, un tā ļoti labi saprata, ka visefektīvāk tas būtu veicams tieši skolās, jo bērni ticēja tam, ko viņiem mācīja. Pēc bijušās kompartijas darbinieces Genovefas Kalvišas stāstītā ir skaidrs, ka skolotājs bija autoritāte. Teicēja ar sāpēm atceras, ka mācoties pirmajās klasītēs skolā, viņa kopā ar savu sola biedreni tika kauninātas skolas priekšā par to, ka piekopa reliģiskās tradīcijas. Tas ietekmēja viņas tālāko dzīvi un darbību: *Un mūs tur kaunināja skolas priekšā [...] es raudāju, es neatceros, varbūt nedēļu! Jo mēs bijām noliktas vienā līnijā ar huligāniem un sliktākajiem skolēniem. Un atceros, es teicu mammai, atnākusi mājās: „Es vairs neiešu uz baznīcu, bet uz procesiju i neparko!”* (DU MVC : 13). Tas bija izdevīgi padomju varai un turklāt, bērni visu, kas norit viņiem apkārt, uztver daudz emocionālāk nekā pieaugušie. Kā arī viņiem nav nepieciešams izskaust vecās tradīcijas, tieši otrādi, var tūrā veidā ieaudzināt jaunās: *Mums skolā teica, ka tas [reliģija] ir tautas opijs priekš vecām, neizglītotām vecmāmiņām un mums jauniem jādzīvo pēc jaunajām tradīcijām un, tiešām, tā arī domāju* (DU MVC : 13). Tas bija viens no padomju ideoloģijas principiem.

Nozīmīgākais notikums cilvēka dzīvē ir kāzas un, kā atzīmē padomju laika latviešu etnogrāfi, „50. gados radās jauna laulību ceremonija sabiedrisko kāzu veidā” (Zavarina 1970: 200). Glikērija Mukāne, kura saglabāja ticību Dievam, taču bija spiesta mainīt reliģisko tradīciju intensitāti un reliģiskās tradīcijas piekopa ģimenes lokā, par sabiedriskajām kāzām atceras: *tad mūs ciema padomē reģistrēja, tur arī bija koncerts, mums dziedāja un tur lasīja visādus pantiņus* (Mukāne 2008: 39). Teicējai no Daugavpils par savām laulībām atminas: *Ты что!!! Какое венчание!!! Просто в ЗАГСе зарегистрировались ...совпало с... Лениным, днём рождения ... и я пережила, что нас не регистрируют.* (DU MVC : 10) No vienas puses, tās varēja būt bailes laulāties baznīcā, bet no otras puses tas varētu liecināt, ka daudzi cilvēki pieņēma jaunās padomju tradīcijas un bija idejiski pārliecināti. Taču šī pārliecība arī mēdza būt dažādā līmenī, kad formāli viņi bija uzticīgi padomju varai, bet paralēli turpināja slepus dzīvot iepriekšējo dzīvi, piekopjot arī reliģiskās tradīcijas. Teicēja no Krāslavas atceras: *Es tajā laikā [...] es tādā darbā strādāju, es jau biju faktiski komuniste [...], jā. Un mums bija oficiāla laulība, reģistrācija, bet pēc nedēļas mēs noslēdzām laulības arī baznīcā* (DU MVC : 13).

Neskatoties uz to, ka padomju laikos laulības baznīcā bija faktiski pret ideoloģiju vērsta ceremonija; īpaši, cilvēki, kas ieņēma redzamāku vietu sociālajā hierarhijā, bieži vien slēdza laulības baznīcā ne atklātā veidā. Teicēja atceras par laulību noslēgšanu tajos laikos: *Es laulājos katoļu baznīcā – Eglaines baznīcā. Man liekās, ja es nemaldos, mani salaulāja*

Gabrīds, mācītājs no Bebreņes (DU MVC : 8). Tātad, padomju varas centieni „aptvert” ikvienu ar savu ideoloģiju nebūt nenozīmēja, ka cilvēki atteiksies no savām reliģiskajām tradīcijām. Daudziem galvenā vērtība kāzās bija pievērsta tieši reliģiskajam aspektam. Savukārt, padomju etnogrāfi šāda veida rīcību dēvēja par „atpalikušu uzskatu saglabāšanos” (Zavarina 1970: 200).

Līdzīga situācija padomju periodā bija ar bērnu krustīšanu. Pēc laikabiedru stāstītā, bērni (lielākā daļa) tika krustīti baznīcā un tas arī tika darīts slepenībā: ... *пошли в костёл, покрестили и всё* (DU MVC : 5). Bērnus centās krustīt uzreiz vai drīzumā pēc piedzimšanas: ...*kai bārns pīdzīma, dreiz, peic nedēļis kaidis, tivļeņ vadja kristiet. Tai jov tī nataisie ņikaidu pasokumu, ņi kristobu, a kristeit bārņus kristieja* (DU MVC : 11). Padomju autori atzīmē, ka „baznīcas ietekme kristību tradīcijās visai maza” (Bērnu... 1957: 139). Par pretējo liecina teicēju stāstītais: *Bērņus nokristīju, iesvētīju. Man bija visādi pārmetumi* (DU MVC : 6).

Mirušo izvadīšana arī bija bez mācītāju līdzdalības: *ja izvadīja līdz tam ar mācītāju, [..] [tad padomju gados] ļoti plaši sāka attīstīties pēc jaunajām tradīcijām, [..] tur bija izvadītāji un arī piedalījās, teiksim, [..] kaut kādi kultūras darbinieki vai skolēni* (DU MVC : 13). Tāda pati situācija bija ar kapu svētkiem: *reliģiskās aizsāka aizstāt [ar] sabiedrisko, kad kultūras iestādes [rīkoja], ciema padomes sāka vadīt tos kapu svētku* (DU MVC : 13). Dažiem likās, ka tā ir daudz labāk, piemēram, Ilga Bakarte atceras: *man liekās, ka tā izvadīšanas liekas tā bezpersoniskā bija, jo mēs bijām pieraduši, ka padomju laikā mācītāju nebija, bija tie sabiedriskie izvadītāji, bet viņi tik sirsnīgi runāja par visu* (DU MVC : 7).

Par spīti komunistiskajai ideoloģijai tika svinēti arī citi reliģiskie svētki, taču šeit ir jāņem vērā arī teritoriālais faktors, jo Austrumlatvijā, kur pārsvarā ir sastopami katoļticīgie, vecticībnieki, pareizticīgie un reliģiskās tradīcijas ir vairāk ievērotas un piekoptas. Tādēļ bieži vien Lieldienas, Ziemassvētki, Jaunais gads neiztika bez iešanas uz baznīcu: ... *втайне от всех нас водили в моленную ...эти праздники все престольные. Рождество и Пасху праздновали* (DU MVC : 5).

Tomēr bija arī cilvēki, kas vai nu baidījās iet baznīcā vai vienkārši stingri pieturējās pie ideoloģijas: ...*в костёл не ходили, конечно. Ну, елочку ставили* (DU MVC : 9).

Balstoties uz zinātnisko literatūru un avotu analīzi, var secināt, ka 1944.–1960. g. Latvijā visu kultūras dzīvi organizēja un vadīja komunistiskā partija un padomju varas iestādes, kuru viens no uzdevumiem bija propagandēt jaunus padomju svētkus, ar to palīdzību aizstāt un iznīdēt reliģiskās tradīcijas.

Arī prese vērsa aktīvu cīņu pret reliģiskajām tradīcijām, domājams, tāpēc, ka tautā šīs tradīcijas tika piekoptas pretēji oficiālajām nostādnēm.

Mutvārdu vēstures avoti liecina, ka attieksme pret svētkiem bija neviennozīmīga. Daļa iedzīvotāju bija lojāli padomju režīmam un pieņēma jaunus padomju svētkus ar ticību „gaišākai nākotnei”, bija arī skeptiski noskaņotie, kas turpināja diskrēti dzīvot savu iepriekšējo dzīvi, slepus piekopjot reliģiskos un dažreiz latviešu tradicionālos svētkus, bija arī vienaldzīgie. Var secināt, ka ilgu laiku piekoptās reliģiskās tradīcijas nevarēja izzust vienā acu mirklī un padomju varai, kas centās šīs tradīcijas izstumt un izskaust, tas neizdevās.

Avoti un literatūra:

Daugavpils Zonālā Valsts arhīva dokumenti

1. 859. fonds („Daugavpils rajona Darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas Kultūras nodaļa”) 1. apraksts, 16. lieta „Отчеты сельских клубов за 1958 – 1960 год”, 1. -597. lp.
2. 859. f., 1. apr., 51. l. „Годовой отчет основной деятельности Отдела культуры за 1962 год”, 1. -104. lp.
3. 570. fonds („Krāslavas rajona Darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas Kultūras nodaļa”) 1. apraksts, 53. lieta „Годовые отчеты сельских клубов за 1963-1964 годы.”, 1. -97. lp.
4. 292. fonds („Preiļu rajona Darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas Kultūras nodaļa”) 1. apraksts, 15.lieta „Планы работы клубных учреждений района на 1954 год”, 1. -96. lp.

Daugavpils Universitātes Mutvārdu vēstures centra krājuma avoti

5. Aleksandra Kuzņecova dzīvesstāsts, intervēja Nikolajs Skodovs, Daugavpils rajons, Eglaines pag., 2003. gada 17. janvārī, numurs krājuma katalogā 20.
6. Mildas Minātes dzīvesstāsts, intervēja Kristīne Beinaroviča, Daugavpils raj., 2003. gada 25. maijā, numurs krājuma katalogā 36.
7. Ilgas Bakartes dzīvesstāsts, intervēja Irēna Saleniece, Jēkabpils raj., Aknīste, 2008. gada 3. jūlijā, numurs krājuma katalogā 548.
8. Edmunda Sabinska dzīvesstāsts, intervēja Dmitrijs Oļehnovičs, Jēkabpils raj., Aknīste, 2008. gada 4. jūlijā, numurs krājuma katalogā 556.
9. Vāclava Drozdovska dzīvesstāsts, intervēja Diāna Stalīdzāne, Daugavpilī, 2008. gada 26. augustā, numurs krājuma katalogā 566.
10. Gertrūdes Melikjānes dzīvesstāsts, intervēja Renāta Šemetova, Daugavpilī, 2008. gada 16. novembrī, numurs krājuma katalogā 588.
11. Helēnas Vanagas dzīvesstāsts, intervēja Andris Vanags, Krāslavas raj., Aulejas pag., 2008. gada 8. novembrī, numurs krājuma katalogā 600.
12. Edmunda Gekiša dzīvesstāsts, intervēja Baiba Mileika, Krāslava, 2010. gada 27. februārī, numurs krājuma katalogā 683.
13. Genovefas Kalvišas dzīvesstāsts, intervēja Baiba Mileika, Krāslava, 2010. gada 27. februārī, numurs krājuma katalogā 684.

Periodika

14. „Komunisma ausmā” Latvijas Kompartijas Dagdas rajona komitejas un rajona DDP orgāns. 02. 01. 58.-10. 07. 58.
15. „Padomju Daugava” LKP Daugavpils PK un RK un Daugavpils pilsētas un rajona DDP orgāns 04. 01. 58.-01. 05. 58.

Publicētie avoti

16. *Bērnu kalendārs 1958 gads* (1957) Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

17. Glikērijas Mukānes dzīvesstāsts. (2008) *1949. gada 25. martā izvesto balsis: Dažu Daugavpils un Ilūkstes apriņķa deportēto ģimeņu likteņi mutvārdu vēstures avotos un arhīva dokumentos*. Daugavpils: Saule.

Zinātniskā literatūra

18. Cimermanis S. (1987) *Sociālistiskie svētki un ieražas*. Rīga: Zinātne.

19. *Latvijas vēsture 20. gadsimts*. (2005) Rīga : Jumava.

20. Vilks, A. (2003) Marksisms kā savdabīga reliģija. *Sabiedrība un kultūra*. Liepāja:

[B.i.]

21. Zavarina A.(1970) Padomju sadzīves tradīciju attīstība Latvijas pilsētās. *Arheoloģija un Etnogrāfija. IX*. Rīga: Zinātne..

22. Рольф М. (2009) *Советские массовые праздники*. Москва: Российская политическая энциклопедия.

23. Томпсон П. (2003) *Устная история: Голос прошлого*. Москва: Весь Мир.